

Ljiljana Šarić *Spatial Concepts in Slavic. A Cognitive Linguistics Study of Prepositions and Cases*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag (2008)

Knjiga Ljiljane Šarić bavi se prijedlozima i padežima kao izrazom prostornih koncepata u slavenskim jezicima. Njezin je cilj istražiti poveznice između prostornih (doslovnih) i ne–prostornih (metaforičkih) značenja prijedloga i padeža u hrvatskome u usporedbi s drugim slavenskim jezicima, posebice poljskim (kao predstavnikom zapadnoslavenske skupine) i ruskim (kao predstavnikom istočnoslavenske skupine jezika). Opći razlog za takav pristup, kao što u uvodu kaže autorica, jest taj što su »veliki« slavenski jezici u velikoj mjeri zastupljeni u lingvističkoj literaturi, dok je za »manje«, mahom južnoslavenske jezike, mnogo teže naći literaturu. Ti jezici posebice oskudijevaju monografskim opisima na engleskom jeziku (što znači da nisu dostupni većem broju čitatelja), a to ujedno smanjuje mogućnost znanstvenog dijaloga i razine opisa tih jezika. Drugi, specifičniji razlozi postaju jasni tijekom čitanja pojedinih poglavlja, a vezani su uz uspoređivanje metaforičkih i nemetaforičkih konceptualizacija u slavenskim jezicima, uz odnos između prijedloga i padeža (s posebnim osvrtom na dativ kao padež koji gubi prijedlog), te uz odnos između »statičkog« i »dinamičkog« konstruiranja značenja, kao rezultata čitave konstrukcije (izbora glagola, prijedloga i padeža imenice).

Knjiga ima tristo stranica raspoređenih u uvod, četiri poglavlja, zaključak te uobičajen popis literature i indeks. Namijenjena je lingvistima koje zanima semantika i gramatika padeža, ali prvenstveno onima koji barem donekle poznaju metodološko–teorijski aparat kognitivne lingvistike. Analize se uglavnom temelje na materijalu koji je autorica već ranije objavila kao članke ili poglavlja knjiga, ali su oni za ovu priliku prerađeni i dopunjeni, dok su neki dijelovi sasvim novi. Prvo je poglavlje teorijski opis odnosa između nemetaforičkih i metaforičkih značenja, a drugo se bavi predodžbenim shemama POVRŠINE i SPREMNIKA koje su izražene hrvatskim prijedlozima *na* i *u* i njihovom vezom s imenicama u lokativu i akuzativu. Treće je poglavlje opis odnosa označenih pomoću prijedloga *kod* i *pri* koji označuju bliskost, dok se posljednje poglavlje bavi opisom prostornih značenja dativa.

Knjiga se kreće u brzorastućem teorijskom okviru kognitivne semantike i gramatike. Taj je pristup naročito prikladan za opis prostornih koncepata, što pokazuje i broj studija koje se njime bave (v. autoričin popis na 3. stranici). Razlog ove prikladnosti je dvojak. Prvo, prijedlozi i padeži (kojima se izražavaju prostorni odnosi) spadaju u gramatičke riječi s gramatičkim značenjem. Kognitivna lingvistika smatra da su, baš poput leksičkih izraza, gramatički izrazi također simboličke prirode, odnosno da imaju značenje. Razlika između gramatičkih i leksičkih izraza nalazi se u shematičnosti: leksičke se riječi odnose na razmjerno ograničen broj koncepata i konceptualnih odnosa, a gramatičke se riječi odnose na razmjerno velik broj koncepata i konceptualnih odnosa. Tako ćemo kao *stolicu* u svakodnevnom životu biti spremni opisati mnogo različitih

primjeraka stolica, čije će značajke, ipak, biti dosta lako »uhvatljive« uobičajenim opisima (npr. u njoj se sjedi, ima naslon, itd.). Nasuprot tomu, konceptualni odnos izrečen prijedlogom *u* mnogo je teže opisati, jer se javlja u mnogim raznovrsnim primjerima (*u torbi, u zboru, u mašti, u žurbi*, v. str. 95–96), pa su i njihove eventualne zajedničke značajke teže uhvatljive (ovi primjeri pokazuju da je riječ o doslovnom i metaforičkom SPREMNIKU). Na taj način dolazimo i do drugog razloga zbog kojeg je kognitivna lingvistika prikladna za opis prostornih koncepata, a taj je što se prijedlozi i padeži nalaze na razmeđu između tradicionalne podjele na doslovno i metaforičko značenje. S jedne strane oni izražavaju »objektivne« odnose koji se pojavljuju u svijetu (kao u autoričinu primjeru »knjiga je na stolcu«, str. 3, ili u primjeru *u torbi*), a s druge »neobjektivne« odnose koji su rezultat našeg konstruiranja značenja (kao u primjerima *u zboru, u mašti, u žurbi*).

Prvo se poglavlje nastavlja na odnos nemetaforičkih i metaforičkih konceptualizacija kod prijedloga, a cilj mu je oprimirati i ukratko objasniti navedene odnose. Autoričino se mišljenje temelji na umjerenim kognitivnolingvističkim stavovima: s jedne strane prostorne se konceptualizacije smatraju uobičajenom motivacijom za metaforičke konceptualizacije, ali ne pod svaku cijenu (str. 13). Pretpostavlja se, dakle, postojanje i drugih mehanizama (možda dijakronijskih, društvenih itd.), ali je njihova detaljna razrada ostavljena za drugu priliku. Prostorno značenje prijedloga smatra se prototipnim, te se oprimiraju njegova proširenja u domenama kauzalnosti i vremena. Sve su ilustracije jasne i neophodne. Jedino je šteta što je objašnjenje načina funkcioniranja predodžbenih shema ostavljeno za fusnote u poglavljima (fusnota 3. na 37. stranici drugog poglavlja i fusnota 30. na 84. stranici u trećem poglavlju), jer se čini da bi njihov cjelovitiji prikaz u uvodnom poglavlju omogućio izbjegavanje nekih ponavljanja (a da je termin neophodan i često korišten u knjizi, pokazuje i pogled na indeks). Uvodno poglavlje brojnim primjerima ilustrira složenost odnosa metaforičkih i nemetaforičkih značenja, što pokazuje zamršenost njihova razdvajanja i objašnjavanja njihovih veza.

Drugo se poglavlje bavi predodžbenim shemama POVRŠINE i SPREMNIKA, tj. fizičkim i metaforičkim značenjima prijedloga *na* i *u*. Analiza u oba slučaja započinje objašnjenjem odnosa između lika prvog i drugog plana u prototipnim nemetaforičkim slučajevima, te se zatim govori o drugim, manje prototipnim značenjima, koja su s prototipnim značenjem povezana rodovskim sličnostima (str. 51). Velika su prednost ovog poglavlja (kao i čitave knjige) brojnost primjera i vrlo detaljna semantička objašnjenja. Zavidno je autoričino poznavanje situacije u drugim slavenskim jezicima, jer se izlažu detaljni kontrastivni podaci razlika između hrvatskog, poljskog, ruskog i slovenskog. Cjelovitost pristupa vidljiva je i iz izlaganja dijakronijskih podataka, koji služe kao temelj objašnjenja sinkronijskih razlika među jezicima. Čini se, ipak, da je brojnost podataka i analiza primjera na nekim mjestima u prvom dijelu poglavlja (koji se bavi prijedlogom *na*) zaklonila njegovu misao vodilju, a to je ustroj različitih značenja oko pojmova potpore i kontakta te njihove kombinacije koji služe kao prototip za razvoj kategorije. Zbog toga je izuzetno važno da se u zaključku toga dijela jasno i sažeto ponavlja cilj poglavlja, na taj način pomažući čitatelju da se

snade u začkoljicama zamršene problematike kojom autorica suvereno vlada. Drugi se dio poglavlja bavi prijedlogom *u*, tj. predodžbenom shemom SPREMNIKA i ustrojen je na isti način. Unatoč brojnim primjerima, različite podvrste fizičkih i ne-fizičkih značenja vrlo su jasno izložene. Posljednji je dio poglavlja međuodnos prijedloga *na* i *u* u prostornim značenjima. Jedan primjer njihova odnosa jest izbor prijedloga u primjerima: »riječi *na* papiru« nasuprot »riječi *u* zaglavljju«. Razlozi tog izbora, tj. preferiranja jednog odnosno drugog prijedloga, svode se na načine konstruiranja značenja (tj. na različite jezične prikaze istog prizora) i konvencionalnost pojedinih izraza (unutar jednog ili više jezika). Važno je dodati da autorica razlikuje dvije vrste prostornih odnosa. Kod prostornih odnosa koji su izravno dostupni našim osjetilima (npr. konstruiranje odnosa između stvari koje vidimo – kao »kreda je u kutiji«) objektivni faktori samog prizora promiču određeni način konstruiranja značenja zbog psihologije percepcije. Tako objektivni odnos krede i kutije u gornjem primjeru percipiramo kao kredu koja je u potpunosti obuhvaćena kutijom, što odgovara predodžbenoj shemi SPREMNIKA, pa se stoga koristimo odgovarajućim izrazom te sheme – prijedlogom *u* i lokativom. Druga su vrsta prostorni odnosi koji nam nisu izravno dostupni (npr. odnos zemljopisnih pojmova poput »u Hrvatskoj« (str. 119)), koji više ovise o konvenciji pojedinog jezika. Primjeri razlika unutar hrvatskoga i među slavenskim jezicima iscrpni su i dobro ilustriraju isticanje različitih aspekata prizora. Upravo je to i najveća prednost ovog poglavlja.

Treće se poglavlje bavi prijedlozima *kod* i *pri* koji označavaju blizinu. Za razliku od prijedloga *na* i *u* za koje također možemo reći da iskazuju blizinu, kod prijedloga koji su predmet ovog poglavlja ne postoje druga ograničenja vezana uz kontakt između lika prvog i drugog plana ili oblik lika drugog plana. Analiza započinje prijedlogom *kod*, a, kao uostalom i druge analize, utemeljena je na primjerima iz korpusa hrvatskog jezika (prvenstveno Hrvatske jezične riznice, ali i Hrvatskoga nacionalnog korpusa). Autorica razlikuje dvije upotrebe prijedloga: *kod* u statičnim kontekstima (npr. »Stol je kod kreveta«, str. 129) i *kod* u dinamičkim kontekstima (npr. »Idem kod Marka«, str. 160). Analiza prve uporabe pokazuje da se *kod* koristi u različitim prostornim i ne-prostornim odnosima, a njegova prostorna shema temelji se na činjenici da *kod* ne definira smještaj lika prvog plana u odnosu na pojedini dio lika drugog plana (primjerice njegove strane), nego da samo iskazuje prostornu susljednost dvaju entiteta (str. 151). Osim sinkronijskih navode se i dijakronijski podaci za hrvatski, te odnos s prijedlozima sličnog značenja u poljskom i ruskom. Dinamička uporaba *kod* posebno je zanimljiva, jer je riječ o uporabi koju suvremena (i povijesna) preskriptivna norma zabranjuje, premda je ona česta u jeziku (što pokazuju i brojni primjeri na str. 160–184). Razlog preskriptivne zabrane – tobožnja »statičnost« samog prijedloga koja je u suprotnosti s dinamičnim kontekstima – autorici služi kao polazište za pobliže razmatranje načina na koji nastaje značenje konstrukcija s prijedlogom *kod* i doprinosa samog prijedloga značenju konstrukcije. Rezultati su pokazali da je prijedlog *kod* neodređen s obzirom na usmjerenost radnje, pa se zato može koristiti i s glagolima kretanja (str. 179–180). Nadalje, *kod* ima rezultativno značenje, što znači da je pažnja usmjerena na cilj radnje. Upravo je to razlog da se *kod* rijetko pojavljuje u kontekstima koji pro-

filiraju izvor ili način kretanja (pa je teško reći »On je upuzao kod Ivana«, str. 180). To nas dovodi do razmatranja značenja prijedložnih skupina kao konstrukcija, u kojima je značenje konstrukcije motivirano njezinim dijelovima (u ovom slučaju glagolom kretanja, prijedlogom *kod* i imenicom u genitivu), ali ne proizlazi iz zbroja navedenih elemenata, nego ovisi o načinima njihove kombinacije u pojedinim situacijama. Premda je navedeni zaključak dobro obrađen i poznat među kognitivnim gramatičarima i semantičarima, njegovo eksplicitno navođenje za hrvatski uz popratnu analizu jezičnog materijala važan je doprinos opisu hrvatskoga. Osim toga, lako je dokučiti teorijske i praktične posljedice analize za hrvatski, npr. smještanje prostornih odnosa s *kod* u sveobuhvatan sinkronijski i dijakronijski opis genitiva. Nakon analize prijedloga *kod* slijedi analiza prijedloga *pri*, kojim je autorica pokušala izolirati značenje lokativa. Naime, *pri* je jedini prijedlog koji se javlja isključivo s lokativom (kao u izrazu »On stanuje pri kraju ulice«, str. 189), dok se drugi prijedlozi koji se javljaju s lokativom javljaju i s drugim padežima (npr. prijedlog *u* javlja se s lokativom i akuzativom; usp. »U kući_{LOC} sam« s »Ulazim u kuću_{ACC}«, str. 187). Iz toga bi se moglo zaključiti da se *pri* naročito dobro slaže sa značenjem lokativa, pa bi mogao poslužiti kao sredstvo da se dođe do konceptualne jezgre lokativa (str. 184). Ipak, nakon detaljne analize prijedloga *pri* u hrvatskom i njegove usporedbe s prijedlozima *przy* u poljskom i *pri* u ruskom pokazalo se da je njegova prostorna uporaba u suvremenom hrvatskome ograničena (str. 206) i da se javlja prvenstveno u ne–prostornim konceptualizacijama (bliskost u apstraktnom umnom prostoru). Stoga su prijedlozi obrađeni u prvom poglavlju, unatoč mogućnosti njihove konceptualizacije i s akuzativom i s lokativom, bolje sredstvo da se dođe do značenja lokativa. Dakle, konstrukcijska potka i ovdje je jasno vidljiva, a doprinos proučavanju hrvatskoga neupitan. Ipak, kod analize *pri* izlazi na vidjelo mala organizacijska nedosljednost zbog poremećenog slijeda izlaganja: nakon prostornih značenja u kombinaciji s lokativom i akuzativom (drugo poglavlje) te genitivom (početak trećeg poglavlja), ovdje se opet vraćamo na lokativ. Tomu je tako jer je ustroj drugog i trećeg poglavlja onomaziološki – ureden na temelju predodžbenih shema POVRŠINE i SPREMNİKA i prostorne kategorije blizine. Čini se da bi organizacija poglavlja na temelju jezičnih/gramatičkih (a ne konceptualnih) kategorija omogućila lakše isticanje doprinosa elemenata (prijedloga, padeža) značenju konstrukcija. Takva bi organizacija istodobno i ujednačila knjigu kao cjelinu, jer je posljednje poglavlje ustrojeno upravo na temelju gramatičke kategorije (dativa) i jezičnih izraza koji se u njemu koriste za izricanje smjera.

Posljednje se poglavlje usredotočuje na prostorna značenja dativa. Ovo je najbolje poglavlje u knjizi, jer daje bitku i potpunu analizu dativa, s jasnim ciljem objašnjenja veza između njegovih prostornih i ne–prostornih značenja. Poglavlje započinje opisom temeljnih uporaba dativa u hrvatskome, oslanjajući se na brojne primjere, tradicionalne gramatike hrvatskoga i kognitivnolingvističke opise dativa u drugim slavenskim jezicima. Zatim se raspravlja o usmjerenosti uopće, te načinima njezina izražavanja u hrvatskome. Usmjerenost se izražava putem dativa na sljedeće načine – prijedlogom *prema* s dativom (»Idem prema Petru«, str. 245), prijedlogom *k* s dativom (»Idem k Petru«, str.

245) i besprijedložnim dativom (»Idem Petru«, str. 245). Dativ *s prema* iskazuje prostornu i metaforičku usmjerenost, te se koristi s velikim brojem likova drugog plana. Nasuprot tomu, korpusna analiza pokazuje da se prijedlog *k* u načelu koristi s ljudima kao likom drugog plana i da izriče usmjerenje. Analiza besprijedložnog dativa smjera također se ponajviše javlja s imenicama koje se odnose na ljude (odnosno na živo). Dijakronijska analiza razjašnjava o čemu je riječ: upotreba *prema* se proširila i povećala u odnosu na ranije razdoblje, dok se upotreba *k* smanjila: ograničila se na ljude i jasnu usmjerenost (str. 232). Besprijedložni je dativ novija pojava, koja se vjerojatno javlja zbog nekih unutarjezičnih razloga (npr. lokativ se javlja s prijedlozima, a dativ postepeno gubi prijedloge, str. 266). Iz sinkronijske perspektive čitave kategorije dativa to znači da se dativi smjera *s k* i besprijedložni dativi smjera približavaju sinkronijskom prototipu dativa (kao osobe – primatelja, doživljača, itd.), dok je dativ smjera *s prema* bliži povijesnom alativnom značenju dativa (str. 268–269). Čini se da je analiza dativa potpunija i dalekosežnija od ostalih analiza, jer su njezini detaljni rezultati (studije odnosa različitih vrsta dativa smjera) uspoređeni s čitavom kategorijom na koju imaju izravne posljedice, a odnos je smješten u sinkronijski i dijakronijski okvir. Dakle, rezultati istraživanja spremni su za primjenu u drugim teorijskim analizama ili u praksi. Takva se potpunost i dosljednost još vidi i u obradi prijedloga *kod*, ali je ondje doseg mogućih primjena nužno manji jer je riječ o istraživanju značenja jednog prijedloga u odnosu na mnogo složeniji padež.

Sve u svemu, knjiga Ljiljane Šarić vrlo je vrijedan prilog opisu semantike i gramatike prostornih odnosa u hrvatskome u odnosu na poljski i ruski. Neke manje nedosljednosti u ustroju uvelike nadoknađuje svojim prednostima. Prvo, zato što se temelji na kognitivnoj lingvistici, koja je posebno prikladna za opis značenja prijedloga i za integriranje spoznaja iz različitih funkcionalnih teorija (što autorica čini). Drugo, zato što se promatra značenje konstrukcija u kojima se javljaju pojedini jezični elementi i sagledava njihov doprinos značenju konstrukcije. Treće, zato što je hrvatski razmjerno slabo obrađen, posebice empirijskim metodama utemeljenim na jedinstvenom teorijskom pristupu i uz uporabu autentičnih primjera. Najzad, zato što ponajbolji dijelovi vezani uz opis dativa smjera i prijedloga *kod*, osim doprinosa opisu unutar granica teorije, upućuju na moguće dalekosežne metateorijske posljedice.

Mateusz–Milan Stanojević